

Energiatakarékosság és megújítható energiák*

– együttműködési lehetőségek német és magyar vállalkozások között –

I. rész

Vállalkozói szimpóziумot szervezett 1996 decemberében a Kelet-Nyugat Gazdasági Akadémia (OWWA), Berlin, a Megújítható Energiák Berlin-Brandenburgi Támogató Társaságával (FEE), a Magyar Ipari és Kereskedelmi Minisztériummal, a Budapesti Gazdaságkutató Intézettel és a soproni EUROSOLAR társasággal együttműködésben. A szimpóziумot a Szenátus Városfejlesztési, Környezetvédelmi és Technológiai Bizottsága Berlin, valamint az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatta.

Lapunkban a szimpóziум anyagából közlünk szemelvényeket. Az ismertetést a következő számunkban folytatjuk.

Dr. Werner Knoll, a Kelet-Nyugati Gazdasági Akadémia vezetőségi tagja:

Üdvözlöm Önöket a Kelet-Nyugati Gazdasági Akadémia vezetőségének nevében, az „Energiatakarékosság, megújítható energiák – együttműködési lehetőségek német és magyar vállalkozások között” vállalkozói szimpóziум alkalmából. Biztos vagyok abban, hogy a három elöttünk lévő nap során informatív és intenzív tapasztalat- és eszmecsere fogunk folytatni. Ez már a harmadik aktuális és környezetvédelem-orientált tematikájú gazdaságfejlesztési műhelymunka.

A mi szimpóziумunk a politika, a gazdasági lehetőségek, a kutatás és gazdaságfejlesztés, valamint a technológia és a piac erőterében mozog.

Gazdag, munkával töltött programot fognak Önök végigcsinálni. 7 témakörben 30 hozzászólást fognak megvitatni. Ezzel a gazdag programmal lehetőséget

* A cikk az OWWA azonos című tanulmánykötete alapján készült. A részletes anyag teljes terjedelmében megvásárolható a Budapesti Vállalkozásfejlesztési Központban, 1072 Budapest, Rákóczi út 18. tel.: 269-6869, fax: 268-1800.

szeretnénk Önöknek adni, hogy közelebbről megismerkedjenek a műszaki és technológiai fejlesztés helyzetével, a törvényi és a piaci feltételekkel, valamint a szorosabb kutatási, gyártási-fejlesztési együttműködés lehetőségeivel, a vállalkozókkal és intézményekkel Magyarországon és Berlinben.

Szimpóziумunk egyúttal hozzájárulás a Berlin és Budapest közti partnerségi megállapodások konkrét kiépítéséhez, amellyel egy tartós, stabil együttműködést szeretnénk fenntartani a kis- és középvállalkozások és a gazdaságközeli kutatóintézetek közt az energia-takarékosság és a megújítható energiaforrások felhasználása területén.

A Kelet-nyugati Gazdasági Akadémia (OWWA) a német gazdaságnak egy olyan intézménye, amely továbbképzéssel és tanácsadással foglalkozik elsősorban Közép- és Kelet-Európa, valamint a

FÁK országok relációjában. Akadémiánk támogatói a Német Iparszövetség, a Német Ipar és Kereskedelmi Kongresszus, a Berliini Ipari és Kereskedelmi Kamara és nem utolsósorban egy olyan pártfogó-egyesülés, amelynek több mint hatvan német vállalkozó tagja van.

A támogatók és különösen a tagvállalkozások tesztelik meg a szakmai kompetenciát, amely projekteken, a továbbképzésekben és tanácsadásokban jelenik meg. Az OWWA elkötelezte magát az Európai Unió programjai mellett, a Szövetségi Kormány és az egyes Szövetségi államok programjai mellett, de olyan projekteken is, amelyeket mi a vállalkozások és intézmények felkérésére végzünk. Ily módon az OWWA hozzájárul a Közép- és Kelet-európai országok strukturális átalakításához és az átalakítási folyamatok sikeréhez is.

A mi munkánk eredménye a résztvevők és vállalkozók használat mérhető, ennek elkötelezettje ez a vállalkozói szimpóziум.

Dr. Richard E. Benedick, az amerikai Külügyminisztérium környezetvédelmi helyettes államtitkára:

Hivatalos pályafutásom során különös fontosságuk volt a gazdasági és a környezetvédelemmel kapcsolatos kérdéseknek; például az amerikai kormány tárgyalásvezetője voltam az ózonréteg megóvásáról kötendő szerződésről folytatott tárgyalásokon Montrealban. Ezenkívül a külügyminiszter különleges tanácsadója voltam az ENSZ Rio de Janeiroban megtartott környe-

A mai környezeti problémák túlságosan súlyosak ahhoz, hogy kizárólag hagyományos környezetvédelmi intézkedéseket foganatosítsunk. Ehelyett a társadalmat magát kell alapjaiban megváltoztatni. Radikálisan felül kell vizsgálnunk a különféle szociális és gazdasági struktúráinkat.

zetvédelmi konferenciáján – az úgynevezett Földcsúcskonferencián 1992-ben.

Ebből a háttérből nézve nem meglepő, hogy a „környezet” fogalmat, mint súlyponti kérdést az OWWA-ba bevezettem. E kulcsszó alatt egy sor nemzetközi szemináriumot, műhelymunkát és konferenciát, a mostanihoz hasonló rendezvényt tartottak környezetvédelemhez kapcsolódó témákból, mint pl. ökológiai gazdaság, újrafeldolgozás, környezeti technológiák és környezetbarát turizmus.

E szimpózium megnyitása alkalmából megkísérlem az Önök munkáját, elvárásait, a kis- és közepes vállalkozások képviselőit egy globális kontextusba belehelyezni. Bizonyára meg fogják kérdezni, mi köze egy üzletember napi problémájának a Rio-i csúcshoz, vagy bolygónk jövőjéhez. Ahhoz, hogy ezt a kérdést megválaszoljam mindenekelőtt szeretnék egy rövid kivonatot felolvasni egy dokumentumból.

„A mai környezeti problémák túlságosan súlyosak ahhoz, hogy kizárólag hagyományos környezetvédelmi intézkedéseket foganatosítsunk. Ehelyett a társadalmat magát kell alapjaiban megváltoztatni. Radikálisan felül kell vizsgálnunk a különféle szociális és gazdasági struktúráinkat. Az embereknek az egész világon kezdet kell nyújtaniuk egymásnak, hogy új szociális és gazdasági struktúrát teremtsenek.”

Az ember azt hinné, egy ilyen manifesztum valamilyen forradalmi szélsőséges csoport, vagy legalábbis egy „zöld” politikai csoport műve. Ez nem így van: ez

az idézet a Keidanrentől származik, a Japán Gyáriparosok Szövetségétől, amelyet aligha lehet radikális szervezetnek tekinteni.

Vajon mi késztet japán üzletembereket arra, hogy ilyen következtetésre jussanak? Már több mint 20 éve arra figyelmeztetnek a tudósok, hogy az ipari forradalom óta végbement fenomenális gazdasági növekedés többnyire figyelmen kívül hagyott melléktermékei, különösen az utóbbi 50 évben problémákat okoznak. A természet alapvető folyamatait, amelytől végeredményben minden földi életfolyamat függ, szétrombolták. Ez a fejlődés az energiaellátás, az ipar és mezőgazdaság területén alkalmazott modern technológiák eredménye volt, ezt csak felerősíti a „dobjad el” társadalom létrejötte az iparilag fejlett nemzeteknél, és az ellenőrizetlen népességnövekedés a harmadik világban.

Ennek hatásaira a világ most új kihívásokkal néz szembe a környezet megóvása területén: gyors klímaváltozás, a védő ózonréteg gyengülése bolygónk körül, az erdők kipusztítása, sok élőlényfaj kihalása, amivel a fajták sokfélesége csökken, talajerózió, elsivatagosodás, a tengerek, folyók óceánok elszennyeződése. Időközben egy nukleáris csapás kockázata kisebb lett, mint egy ökológiai összeomlásé; így például a természet abszorbeálta a veszélyes vegyi anyagokat az Antarktisz feletti ózonlyuk keletkezésekor, éveken át, minden feltűnés nélkül, amíg váratlanul bekövetkezett az összeomlás.

Ahhoz, hogy ezekkel az egész világot érintő kihívásokkal szembenézhessünk, eddig sohasem létező nemzetközi összefogásra van szükség. Egyetlen nemzet, nemzeti közösség sem képes ezt egyedül megtenni, akármilyen erős gazdaságilag vagy katonailag. Egészen újfajta, világméretű diplomáciai aktivitás indult meg.

Az Önök speciális területe, az energia a mi modern ipari társadalmunk legjelentősebb tényezője; az állandóan növekvő energiaellátás nélkül sohasé értük volna el mostani magas életszínvonalunkat. Az energia továbbra is a haladás motorja lesz. Amennyiben mi nem bánunk bölcsebben az energiával mind a gyártás, mind a felhasználás során, gyermekeink és unokáink jólétét veszélyeztetjük.

A tudósok arra figyelmeztetnek, hogy a modern ember életmódja eddig sohasem látott mennyiségű káros anyagot juttatott a légkörbe, és fellép az úgynevezett üvegházhatás. Különösen feltűnő ez a széndioxid esetében, amely a fosszilis energiahordozók, mint a kőolaj és szén felhasználásakor keletkezik, de amelyek a modern ipar létrejöttét lehetővé tették. A „Klímaváltozások Kormányközi Bizottságá”-nak alapítása, 1988 óta a világon tudósok százai foglalkoznak a problémával, amely annak globális jellegét bizonyítja. Gondos mérések a széndioxid koncentráció nagymértékű növekedését mutatják, amelynek hatásait még

nem kutatták. Valójában az emberiség világszerte egy hatalmas kísérletet folytat, amikor is hatalmas erőket szabadít fel, amiket nem is ismer. Például az egyik hipotézis szerint, a Golf áramlatnak akárcsak csekély mértékű áthelyeződése nyugatra egy újabb jégkorszakot hozna Európára.

Az előrelátható negatív következmény egy gyors klímaváltozás esetén az esőmennyiségek megváltozása, amely befolyásolná a termést, az ivóvízigényt, a vízienergiát és talajerózióhoz vezetne. A tenger vízszintjének megemelkedése a parti régiók és szigetek eltűnéséhez vezetne, amivel nagyszámú partközeli ökoszisztéma és haltelep pusztulna el. Biológusok rámutattak annak veszélyére, hogy minden olyan növény és állatfaj kihalna, amely a megváltozott klímafeltételekhez nem elég gyorsan tud alkalmazkodni.

A Föld népességének egészsége is veszélybe kerülhet a hő-sokk miatt, a tropikus betegségeknek északi régiókban történő elterjedése miatt, valamint a táplálkozási és az ivóvízellátási viszonyok romlása miatt. Ezeket a hatásokat még felerősíti a gyakoribbá váló orkánok, áradások és szárazságok fellépése. Egyesek politikai és gazdasági instabilitásokra figyelmeztetnek, valamilyen nagymértékű menekülthullámok megjelenésére.

Abból a célból, hogy ezzel a fenyegetéssel szembe szálljanak, a különböző nemzetek kormányai egy olyan szerződést terveztek létrehozásáról kezdtek tárgyalásokat, amelynek ez a tematika lesz a tartalma.

A megújítható energiaforrások az elkövetkező évtizedekben döntő mértékűvé válhatnak az energiaszükségletek kielégítésénél. Egyes szakemberek szerint fennáll a lehetősége annak, hogy a jövő évszázad közepére (kevesebb mint 60 év múlva) a világ elektromosenergia-felhasználásának 60 %-át, az egyéb energiapiacok 40 %-át regeneratív energiák teszik ki. A nemzetközi energiapiac az elkövetkező években igen gyorsan fog terjeszkedni. A mai napig 2 milliárd ember számára az elektromos áram nem hozzáférhető. A célul kitűzött iparosítással és a fejlődő országok népességnövekedésével számolva ezen energiák felhasználásának piaci lehetőségei elképesztően hatalmasak.

Az itt leírtak mutatják, milyen jelentősége van az alternatív energiáknak éppen a kis- és középvállalkozások számára. A regeneratív energiák használatához mind kisebb méretű berendezések szükségesek, ezeket kis- és közepes méretű gyárakban is elő tudják állítani, másrészt az egyszerűbb, új gyártási eljárások könnyebben adaptálhatóak, amivel szintén költségek takaríthatók meg. A termékek viszonylag kisebb méretei miatt az első tervektől a végleges termék kivitelezéséig szükséges időtartam is lerövidül.

A magánbefektetőket arra kell ösztönözni, hogy minél többet fektessenek a kutatásba és a technológiai fejlesztésekbe. Mintaprojektet és hasonló programo-

kat kell indítani, hogy ezeket a technológiákat a potenciális felhasználók számára demonstrálják. Meg kell találni azokat az utakat, amelyek pl. a fejlődő országokba történő technológiatranszfer útján a piacra jutást segítik, hogy így a tömeggyártás kifizetődővé váljon.

A vállalkozók ösztönzése, az Önök üzleti képességei, az Önök kutatásai és piacfejlesztései jelentősen befolyásolják gyermekeink és unokáink életminőségét.

Eberhard Oettel, Megújítható Energiák Pártoló Társasága Berlin, Brandenburg (FEE):

Köszöntöm barátainkat a berlini Magyar Házból, a budapesti Gazdaságkutató Intézetből, az EUROSOLAR cégtől és a Kereskedelmi és Ipari Minisztériumtól. Korábban alig ismertük egymást, mégis elfogadták javaslatunkat, hogy vegyenek részt ezen a szimpóziumon, amelyet az Önök segítségével nélkül nem tudtunk volna létrehozni. Ez egy jó bizalmi alap, amelyre a vállalkozói és tudományos együttműködés házát felépíthetjük.

Mi megígértük Önöknek, az FEE mindent megtesz a magyar partnereinkkel való együttműködés fejlesz-

Az itt leírtak mutatják, milyen jelentőségük van az alternatív energiáknak éppen a kis- és középvállalkozások számára. A regeneratív energiák használatához mind kisebb méretű berendezések szükségesek, ezeket kis- és közepes méretű gyárakban is elő tudják állítani, másrészt az egyszerűbb, új gyártási eljárások könnyebben adaptálhatóak, amivel szintén költségek takaríthatók meg.

tése érdekében. Az FEE a kis- és középvállalkozások, valamint a tudományos intézmények egy régiók feletti hálózata, amely az energiahatékonyság és a megújítható energiák területén tevékenykedik. Mi képviseljük az érdekeiket, támogatunk innovációkat, létrehozunk kooperációkat, teljes technológiai folyamatokra vállalkozásokat vezetünk, terjesztjük az új technikák ismeretét bel- és külföldön.

Az FEE alapító tagja lett a szolár (napenergiát hasznosító) anyagok interdiszciplináris kutató-szövetségének.

Hadd szolgáljak néhány példával munkánkat illetően: Az egykori NDK azóta feloszlott Építészeti Akadémiájával nagy határfokú egyedi szobahőmérséklet-szabályozót fejlesztettünk ki.

Lang mérnök úrnak, aki szintén tagja a FEE-nek, az a gondolata támadt, hogy a szabályozott befecskendező-pumpát a házi csatlakozóhelyre integrálja. Ezáltal a hőszolgáltatás rugalmasabban illeszkedik a szabályozóhoz, elektromos energiát lehet megtakarítani.

Az új, két befecskendező-pumpával megvalósított tároló nélküli házicsatlakozó állomás építését egyik tagvállalkozónk kivitelezte.

A távhőszolgáltatást egy irányítóállomással együtt építi ki egy másik vállalkozónk, amely a teljes ellátási területet felügyeli. Erre egy teljes fűtőmű-rendszert lehet rákapcsolni. Jó lenne egy szolár helyi fűtőrendszert is építeni.

Egy negyedik vállalkozó közülünk paraffinalapú látenshő-tárolót fejlesztett ki piacérett állapotba, amelylyel jó kilátásaink vannak, hogy a központi hőenergia-ellátást egy négyes faktossal megjavítsuk. Az energiahatásfokban megjelenő négyes faktort Ernst Ulrich Weizsacker, Amory és Hunter Lovins alsó határértéknek tekintették a Római Klubnak írt legutóbbi tudósításukban.

A rendszert áramterhelés-szabályozóval kiegészítve meg szeretnénk hirdetni az Európai Unió XII. és XVII. vezéregazgatóságának elkövetkező hőenergia pályázatán és keresünk hozzá partnereket. Érdeklí Önököt?

A felhívás majdnem olyan súlyos, mint hajdan Albert Einstein levele, amelyet Rooseveltnél intézett, amikor megtudta, hogy Németország atomfegyvert fejleszt.

Egy másik példa: Lang úr kialakított egy elképzelést egy Szászországban létesítendő olyan technológiai központ létrehozására, amelyet Európa legmodernebb energiaellátó rendszerével építenénk fel, benne tüzelőanyag-cellával, katalitikus égővel, szolár klimatizálással, infravörös sugárzással működő fűtéssel, és az említett egyedi szobahőmérséklet-szabályozóval együtt.

Mostanában minden olyan vállalkozót összegyűjtünk, akik elkötelezettek a szolár építészet irányában: építészeket, mérnököket, környezetbarát építészvállalkozókat és cégeket, amelyek a megfelelő technikák birtokában vannak. Rövidesen áttörést szeretnénk elérni ezen a fontos területen. A kezdeteket Önök már holnap kora reggel láthatják. Meglátogatjuk Berlin első olyan házát, amelynek energiaszükségletét nagyrészt napenergiából fedezik.

Egy további példa az energia-hatásfokra: az előcsarnokban van egy szerény kiállítás, ahol egy akváriumot láthatnak egy jelentéktelen modellel. Ez nem játékszer, hanem egy csodálatos technológiai ugrásnak az ábrázolása, egy a víz szellőztetésére és az iszapos víz emelésére szolgáló olyan gépcsaldé, amely az eddigi modern berendezések hajtóenergiájának ötödét, tizedét fogyasztja.

Létesítettünk Rigában egy tudományos intézetet az együttműködés szolgálatára. Közösen fogunk egy újfajta hajtóművet kidolgozni. Ezáltal lehetővé válik, hogy a berendezést hermetikusan lezárt térben működtethessék, amelynek különösen a biotechnológusok örülnek.

Egyes területeken terveinknek megfelelően közös kutatásokat indítottunk a kis- és középvállalkozók javára. Márciusban aláírtunk egy szerződést az Európai Unióval, kisteljesítményű faelgázosító berendezések kifejlesztését szolgáló projektre.

Rendezőink közös szimpóziumunk mottójául a Római Klub 1991-es felhívását választották: „rendkívül fontos, hogy azonnal erőteljes világméretű kampányt folytassunk az energia-takarékosság és a hatékony energia-felhasználás érdekében”.

Egy német fizikus az 1995-ös klímacsúcs előtt drámai felhívást hozott nyilvánosságra. Ez a felhívás majdnem olyan súlyos, mint hajdan Albert Einstein levele, amelyet Rooseveltnél intézett, amikor megtudta, hogy Németország atomfegyvert fejleszt. Ebben a memorandumban annak szükségességére mutatott rá, hogy 2050-ig az energia-felhasználást 80%-ra kell csökkenteni és 2030-ig a hő és áram legalább 30%-át megújítható energiaforrásokból kell fedezni.

A legnagyobb kihívás előtt állunk, amit az emberiségnek valószínűleg létezése óta le kellett győznie. A probléma méreteiben összehasonlítható a másik nagy kihívással, ami ivóvizünk biztosítása a megfelelő mennyiségben.

Gazdaságilag az energiák terén nyílnak meg a jövő legnagyobb piacai mind

- makro- és mikroökonómiai, mind a
- regionális, nemzeti, nemzetközi és globális piacokon, s mindez
- tartalmilag összekapcsolódik az energiaigény-csökkenéssel és a megújítható energiák tömegméretű bevezetésével.

Ez az élet minden területét átfogja. Ez lesz a gazdaság, az ipar, a kereskedelem, a közlekedés és a társadalom legfontosabb értéke.

Ezen a területen hatalmas vállalkozói terület nyílik az innováció, a kutatás, a fejlesztés, a gyártás és a szolgáltatások terén munka és nyereség szempontjából, de természetesen a nemzetközi együttműködés terén is. Ezt már partnereink is megismerték. Az USA történel-

mében először kidolgoztak egy stratégiát a megújítható energiák bevezetésére, különösen a napelemekre gondolva, amelynek kidolgozásába bevonták a kormányt, a kutatókat, az ipart és a bankokat. Japánban egy 65.000 tetőre vonatkozó programot indítottak.

Itt Németországban annak örülünk, hogy

- egyes közösségekben a legkeményebb ellenállás dacára az összegazdasági gondolkodás jutott érvényre, és a költségeket megközelítőleg fedező befektetést a napelemből nyert áramért visszafizetik.

- Brandenburg egy országos energiakoncepciót fogadott el, 2010-re a primerenergia-növekedés 5%-át megújítható forrásokból fedezi. Jelenleg ez 1%. Bajorország 13% tiszta energiát szeretne, méghozzá arra az időpontra, amikor a német energiaszolgáltató a teljes napelem ipart felvásárolta és országon kívülre költöztette. A német napelem kutatás, amely a világ legjobbjai közé tartozik, jelenleg ipari háttér nélkül, mint egy luftballon lebeg.

Minden rosszban azért rejlik egy kis lehetőség is. Ez a hatalmas kihívás egyúttal óriási piac az ágazat innovatív vállalkozói számára.

Ami a kis- és középvállalkozásokra általánosságban érvényes, az igaz az energiatakarékos és megújítható energiák ágazatában működő vállalkozásokra is:

- minden 3-5 évben új termékkel vagy új technológiával kell megjelenni a piacon,
- ez gyakran csak kooperáció útján lehetséges,
- a terméket áron alul kell értékesíteni, mivel a kis- és középvállalkozások tőkéje csekély, itt a piaci bevezetés a fejlesztési költségeknek sokszor három-négy-szeresét teszi ki,
- új finanszírozási módokat kell találni.

Az export drága és kockázatos, a kis- és középvállalkozások ezt a számukra szokatlan piacot egymással és erősebb partnerekkel nemzetközi kooperációban könnyebben szerezhetik meg. Ez új elgondolásokat és eljárásokat kíván, nem utolsósorban a szövetséges államoktól és az Európai Uniótól.

Együttműködési lehetőségek német és magyar vállalkozások között

---

1. Az 1996 októberében Berlin és Budapest közt az együttműködésről megkötött egyezmény alapján a tagok fontosnak tartják közös programok kidolgozását

és sürgősnek tartják az energiahatékonyság alkalmazásának technikájára vonatkozó kutatási, fejlesztési programok kidolgozására alkalmas hálózat kiépítését. Emellett jobban ki kell használni a hazai energia- és elektronikai kutatásokban rejlő lehetőségeket, a gyártási kapacitásokat és az emberi erőforrásokat. A német és magyar tudományos intézmények és vállalkozások

bevonásával az együttműködésbe további szinergia lehetséges. Jelentős értéknövekedést eredményez ez az együttműködés a geotermikus energia, a biomassza, a tárolástechnika és a hidrogéntechnológia területén. Meg kell vizsgálni a szolárautók, a szolárhajó-rendszerek alkalmazásának lehetőségét.

2. A szimpózium résztvevői készek a Berlin-Brandenburg körzetre és a Magyar Köztársaság számára stratégiát és programot kidolgozni az energiatakarékoság, az emissziószegény technikák és a megújítható energiákból nyerhető elektromos áram és hőenergia tömeges bevezeté-

sére vonatkozó együttműködésre. Ezzel a jövőbeli energiák és az optimális energiafelhasználás lesz az együttműködés súlypontja Berlin - Brandenburg területén és a Magyar Köztársaságban folyó technológiai fejlesztés terén.

3. A résztvevők javasolják egy különleges alap létrehozását több országot átfogó kutatás és fejlesztés, valamint a kis- és középvállalkozásokkal közös projektek kiegészítő finanszírozására. Az alapot német és magyar hitelekkel lehetne képezni.

4. A szimpózium rendezői és résztvevői javasolják egy a kooperációt szolgáló intézet sürgős felállítását ebben a szektorban a kis- és középvállalkozók és a tudományos intézetek közti együttműködés céljára. A FEE, az OWWA, a SEVE (cseh részről), a SEA-SEI (szlovák oldalról) készek egy ilyen koordinációs létesítmény felépítésére, és készek arra, hogy a kelet-európai országokból további érdekelt partnereket vonjanak be. A szimpózium rendezői a javaslatot a megfelelő hatóságok elé terjesztik és kérik annak támogatását.

5. A résztvevők szükségesnek tartják ennek a szimpózium-sorozatnak a továbbvitelét egymással és további kelet- és közép-európai országok képviselőivel, mint Lengyelország és Lettország. Meg kell vizsgálni a kapcsolat felvételének lehetőségét a fejlődő országokkal, mint Dél-Afrika, az arab országok, Izrael.

(Következő számunkban folytatjuk.)

„
Minden rosszban azért rejlik egy kis lehetőség is. Ez a hatalmas kihívás egyúttal óriási piac az ágazat innovatív vállalkozói számára.

◆
A résztvevők szükségesnek tartják ennek a szimpózium-sorozatnak a továbbvitelét egymással és további kelet- és közép-európai országok képviselőivel.

”